

UNIVERSITAT DE
BARCELONA

SA SARGANTANA

ETNOGRAFIA SOBRE LA IDENTITAT MALLORQUINA A BARCELONA VISCUDA A TRAVÉS DEL TALLER DE BALL DE BOT

Treball de Final de Grau en Antropologia Social i Cultural

Universitat de Barcelona

Curs 2021-2022

Autora: Catalina Femenia Verger

catifemenia@gmail.com

Tutora: Alejandra Canals Ossul

*I Mallorca l'estim més de cada dia, i no perque tot lo de Mallorca
m'agradi, ni d'un bon tros, sino perque es allá aont vaig nèixer,
perque es ca-meua.*

(Alcover, 1913; 549)

Resum

En aquesta investigació antropològica s'aborden les relacions socials que sorgeixen al voltant del ball de bot, ball tradicional mallorquí, a Barcelona. Mitjançant el treball de camp dut a terme en el taller impartit per Sa Sargantana Associació Cultural Illes Balears, es pretén conèixer què condueix a voler assistir a un taller de ball de bot fora de Mallorca i com es viu i interpreta aquest ball a Barcelona. A partir de l'observació participant i les entrevistes realitzades s'analitza la qüestió de la identitat mallorquina. Aquesta s'exalta en l'associació a través de la pràctica del ball de bot, el qual es presenta com un ball allunyat de la mercantilització i la *performance* que sofreix a Mallorca. És vist com un ball que retorna a l'origen de la seva característica popular, i que, alhora, permet la flexibilitat d'innovar dins la tradició per tal que el ball de bot sigui una pràctica viva de la cultura popular mallorquina. A través d'altres activitats, com el taller de panades i els habituals sopars, s'analitza la perspectiva associacionista mitjançant la qual es pretén donar a conèixer la realitat sociocultural i política de les Illes Balears.

Paraules clau: Ball de bot, identitat mallorquina, nostàlgia, tradició, folklore, ús del passat

ÍNDIX

1. INTRODUCCIÓ	4
1.1. Objectius i hipòtesi.....	4
1.2. Eines metodològiques i circumstàncies del camp.....	5
2. HISTÒRIA DEL BALL DE BOT	6
3. CONSIDERACIONS TEÒRIQUES.....	8
4. DE MALLORCA A BARCELONA: EL <i>MÓN RURAL</i> CONTRA EL <i>MÓN</i>	
<i>COSMOPOLITA</i>.....	11
4.1. La identitat a Sa Sargantana.....	12
5. <i>ALEGRIA, FAMÍLIA I HISTÒRIA: APRENDRE EL BALL DE BOT</i>	13
5.1. Els límits de la tradició.....	13
5.2. <i>Pensau que antigament</i>	15
6. <i>FER GERMANOR</i>.....	16
7. CONCLUSIONS	19
BIBLIOGRAFIA	21

1. INTRODUCCIÓ

Sa Sargantana Associació Cultural Illes Balears¹ neix a Barcelona l'any 1996, ara fa 25 anys, filla d'un grup d'estudiants de les Illes que s'havien traslladat a la Ciutat Comtal per cursar els seus estudis universitaris. Tal com explica Bover i Nicolau (2008), l'anhel per seguir lligats a la cultura i societat de les Illes, però també per debatre'n i donar-ne a conèixer la seva realitat política impulsa la creació de Sa Sargantana, ubicada a la Casa de Menorca². Juntament amb les activitats de caràcter polític i reivindicatiu com són les xerrades, debats i conferències, l'associació promou diversos tallers, entre els quals s'inclou el que avui en dia és l'objecte principal d'aquest projecte cultural: el taller de ball de bot, ball tradicional de Mallorca.

Més de dues dècades després, la Casa de Menorca continua sent la llar que acull cada divendres a estudiants illencs que s'han traslladat a Barcelona. De fet, actualment el gruix de les persones sòcies³ està conformat per estudiants de les Illes en edats compreses entre 21 i 25 anys, tot i que també hi acuden estudiants i no estudiants de la resta dels Països Catalans. Quasi totes arriben a Sa Sargantana a través de converses amb gent que coneix o forma part de l'entitat. Precisament fa quatre anys, quan jo mateixa vaig arribar a Barcelona des de Mallorca em van xerrar de l'associació, malgrat que no és fins que començ el meu treball de camp per a la investigació aquí present que hi acut per primera vegada. L'elecció de Sa Sargantana per dur-hi a terme la investigació és fruit de la recerca personal envers les quatre grans diferents entitats que ofereixen classes de ball de bot a Barcelona, sumada a la recomanació que em feren quatre anys enrere.

1.1. Objectius i hipòtesi

Aquesta investigació neix, principalment, per dues raons: d'una banda, la curiositat que, com a mallorquina, em desperta la societat i la cultura de la meva terra; i de l'altra, l'interès personal que tinc, com a balladora que soc des de petita, pel ball de bot.

---

¹ D'ara en endavant, Sa Sargantana.

² Al Carrer de la Diputació. L'edifici és propietat del Consell Insular de Menorca. S'orienta a l'oferta d'allotjament per a estudiants menorquins que cursin estudis a Barcelona. L'espai ocupat per Sa Sargantana es troba a la primera planta, amb cuina i un espai de menjador, així com una sala-teatre on es du a terme el taller de ball de bot.

³ D'ara en endavant, tots els genèrics en femení per referir-se a persones.

Des d'un principi, la recerca s'aborda des de l'experiència de la identitat, en aquest cas la identitat mallorquina, i com aquesta es viu des de Barcelona a través del ball de bot. Tanmateix, a l'hora de formular un primer esbós per a la investigació em vaig deixar endur per la proximitat a la temàtica, demanant-me com i per què sorgeix el ball de bot a Barcelona, tot i que intentant-ho aproximar pressuposant que Sa Sargantana funcionaria de manera semblant a una agrupació de ball de Mallorca. Poc després de la meua entrada a camp m'adon del meu error: el ball de bot a Barcelona no té forma d'agrupació ni persegueix l'espectacularisme que el turisme ha conreat a l'illa. En atenció a això, no puc resoldre la meua pregunta com si Sa Sargantana fos una agrupació més de ball de bot. És possible que Sa Sargantana funcioni com una eina de cohesió social per aquelles mallorquines que venen a Barcelona i que troben a faltar un espai on viure i exaltar la seva identitat mallorquina; és a dir, que front a l'alteritat, configuri un espai on, a través del ball de bot, reuneixi la comunitat per celebrar un mateix sentiment d'identitat.

Així doncs, en lloc de preguntar-me com i per què sorgeix el ball de bot a Barcelona, començ a acudir al camp demanant-me qui cerca, per què i com, ballar ball de bot a Barcelona; quina importància té per a les mallorquines el ball fora de Mallorca, —tenint en compte que gran part de les sòcies no ballaven prèviament a l'illa—; aprofundir en l'existència de canvis i variacions en el ball, especialment des de la manera que es té d'ensenyar i d'aprendre el ball de bot fora de l'illa; i, en definitiva, quin tipus de relacions socials es configuren al seu voltant.

1.2. Eines metodològiques i circumstàncies del camp

Els resultats d'aquest estudi són fruit del matrimoni entre una recerca teòrica sobre el ball de bot, la tradició i la cultura popular mallorquina, i el treball de camp⁴. Aquesta tècnica etnogràfica fou escollida com la més apropiada per endinsar-me en una investigació que necessitava la presència en el camp i el contacte directe amb el ball i les balladores per donar resposta a les preguntes, si bé no és tant el cos i la dansa el que s'analitza en aquesta etnografia, sinó el conjunt de relacions socials que sorgeixen al seu voltant. La capacitat d'entrar a formar part de les dinàmiques del ball sí que ha estat favorable, ja que és a través de ballar amb les informants que he establert les vies

---

⁴ Dut a terme respectant les mesures sanitàries de la COVID-19.

de comunicació amb elles. A més, la parla mallorquina i el coneixement previ de l'argot del ball de la investigadora facilita també aquesta proximitat.

El treball de camp s'ha allargat des del novembre de 2021 fins a l'abril de 2022. Les visites s'han succeït setmanalment els divendres, d'acord amb els horaris del taller de ball de bot⁵. Tot i que el cost de les classes és de 10 euros mensuals, se m'ha permès assistir-hi de manera gratuïta per fer aquesta etnografia. Al principi, només acudia a les classes, però a partir del desembre acostum a quedar també a sopar; és una manera d'entrar en un camp més profund i captar altres dimensions que només observant el ball quedaven ocultes.

Conjuntament amb l'observació participant, les dades s'obtenen també a partir d'una enquesta⁶ resposta per les sòcies i orientada a conèixer dades com l'edat, gènere, lloc de procedència i si es ballava ball de bot abans d'arribar a Barcelona. També es realitza una primera entrevista al novembre amb en Cristòfol, de 25 anys, de Pollença i president de l'associació, que serveix de base per conèixer i entrar al camp. Entre el febrer i el març es fan sis entrevistes individuals, obertes i en profunditat amb les informants principals⁷ de la investigació, per tal de donar-les completa llibertat per explicar les seves experiències: en Joan Lluís, vicepresident i professor, de 32 anys, d'Artà; en Macià, vocal i professor, de 23 anys, de Lluçmajor; n'Isa, tesorera, de 26 anys, de Palma; en Pau, vocal i professor, de 21 anys, de Pollença; en Tomeu, vocal i professor, de 25 anys, de Bunyola; i en Jordi, soci, de 20 anys, de Sóller. Aquestes persones foren escollides, d'una banda, per l'afinitat que s'havia aconseguit amb elles al llarg del treball de camp; i d'altra banda, per formar part de la junta directiva —a excepció d'en Jordi— i per tant, conèixer Sa Sargantana amb més profunditat.

2. HISTÒRIA DEL BALL DE BOT

L'Arxiduc Lluís Salvador, tal com diuen Artigues i Oliver (1981), afirmava en el seu *Die Balearen* que el ball de bot era la principal forma d'oci i lleure dels mallorquins,

---

⁵ Realitzat setmanalment tots els divendres al vespre: de 20 a 21 h, nivell d'iniciació; de 21 a 22 h, nivell intermedi; i de 22 a 23 h, nivell avançat. Aquesta darrera classe sol allargar-se fins que es proposa el sopar.

⁶ Feta arribar a través del grup de *WhatsApp* de l'associació i resposta per 41 persones, un nombre que s'inscriu en les aproximadament 40 persones que acuden al taller de manera regular.

⁷ La investigació ha estat entregada prèviament a les entrevistades per a la seva revisió.

gaudit per celebrar diferents ocasions. Conformat per diferents balls com són la jota, el bolero i el fandango, juntament amb el copeo i la mateixa⁸, és el ball tradicional de l'illa de Mallorca (Bibiloni, 2010; 1).

A excepció de la mateixa⁹, ball característic de la zona del llevant de l'illa (Reynés, 2018), el conjunt de balls que configuren el que coneixem com ball de bot foren introduïts des de la península Ibèrica cap a la darrera del segle XVIII (Bibiloni, 2010; Reynés, 2018; Artigues i Oliver, 1981), i a poc a poc adaptats i convertits en un ball propi de Mallorca. Tanmateix, tan aviat com la societat s'endinsà en el segle XX, el ball de bot començà a perdre popularitat enfront del ball d'aferrat (Oliver-Majoral, 1980; 22) per la picardia i contacte físic que aquest permetia.

És durant la dictadura franquista, amb el naixement de la *Sección Femenina* i l'impuls dels *Coros y Danzas*, que el ball de bot, així com altres balls regionals i folklòrics, s'intenten recuperar, tot i que dins una espectacularització del ball enfocada ja a l'auge del turisme de la dècada dels '60 (Dankeworth, 2013; 34-35). Això suposa una aposta pel ball coreografiat, i un canvi en la manera en què aquest s'ensenya i s'aprèn, en detriment de la naturalitat i espontaneïtat del ball popular que havia estat durant els segles XVIII i XIX.

Cap a les darreres dècades del segle XX, conta Bibiloni (2010; 3), comencen a agafar força de nou les *ballades populars*, és a dir, trobades de ball a plaça on tothom és convidat a participar. Agafant d'exemple aquestes festes populars, a Barcelona neix el Sant Antoni¹⁰ de Gràcia, impulsat el 1992 per Antoni Torrens, veí de Sa Pobla, Mallorca. Durant els foguerons s'organitzen ballades populars que fan que el ball de bot sigui un element molt present en les celebracions mallorquines a Barcelona. Així, a poc a poc, comencen a sorgir tallers de ball de bot arreu de la ciutat, com és el cas de Sa Sargantana l'any 1996.

---

⁸ Diferenciats pels ritmes i compassos, així com pels punts (passes) característics de cada ball. Per exemple, mentre que la jota és ràpida i alegre, i amb moviments botats, el fandango és caracteritzat per moviments més senyorials.

⁹ De la qual existeixen diverses teories sobre el seu origen (Reynés, 2018; Bibiloni, 2010).

¹⁰ Sant Antoni Abat, amb festivitat el 17 de gener, és patró de diferents pobles de Mallorca com ara Sa Pobla, Manacor o Artà, i barriades de Palma com Son Ferriol. A Barcelona, els foguerons de Gràcia es celebren el quart cap de setmana de gener.

3. CONSIDERACIONS TEÒRIQUES

El ball de bot és un dels elements inclosos dins la categoria de cultura popular i tradició mallorquina. És per això que a l'hora d'estudiar i analitzar la producció de ball de bot a Barcelona des d'una perspectiva antropològica, se'm plantegen conceptes importants a tenir en compte, com és la cultura popular, la tradició, el folklore i la identitat, però també és el patrimoni immaterial, l'ús del passat i, en el marc de la investigació aquí present, l'associacionisme cultural.

En primer lloc, és important esmentar que el ball de bot, en tant que dansa tradicional, s'inscriu dins la Llei 18/2019, de 8 d'abril, de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de les Illes Balears. A través d'aquesta disposició s'agafa la definició que la UNESCO feu a la Convenció per a la Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial del 2003 sobre el concepte en qüestió per tal d'afirmar-lo com *els usos, les representacions, les expressions, els coneixements i les tècniques, juntament amb els instruments, els objectes, els artefactes i qualsevol altre suport vinculat als béns immaterials objecte de salvaguarda [...] que es transmet de generació en generació, el recreen constantment les comunitats, els grups o les persones en funció del seu entorn, la interacció amb la naturalesa i la seva història, la qual cosa els infon un sentiment d'identitat i continuïtat* (art. 2 Llei 18/2019, de Salvaguarda del Patrimoni Cultural Immaterial de les Illes Balears).

Per aquesta investigació, s'analitza la definició des de, en primer lloc, allò que significa el ball de bot en referència a la comunitat i el sentiment d'identitat que esmenta la Llei 18/2019; i, en segon lloc, tot i que en relació amb el primer, un patrimoni que neix i es transmet a través del poble, podent ser considerat aleshores com no més que quelcom construït i configurat socialment (Prats, 2000; Santamarina Campos, 2011; Santamarina Campos i Del Màrmol, 2020).

Santamarina Campos afirma que, en realitat, allò que es defineix com a patrimoni cultural immaterial no és més que una nova manera de conjugar el discurs folklòric (2011; 1), del qual se'n proposa la seva substitució, o eliminació, a causa de les associacions històriques negatives contingudes en el seu enunciat (2011; 11). Tanmateix, aquest discurs folklòric feu arrels a les Illes Balears, i no es pot intentar comprendre el desenvolupament del ball de bot a Barcelona sense tenir en compte el

romanticisme de la perspectiva folklòrica. Ramis defineix aquest discurs com *la recerca i la construcció simbòlica de la identitat essencialment basada en la tradició* (2002; 6), a més d'entendre'l com *el culte al passat, a la natura i a l'exaltació dels valors tradicionals i populars* (2002; 7). En aquestes dues maneres d'exposar el folklòric es deixen veure la influència de dos conceptes inherents a aquesta etnografia, com són la tradició i el culte al passat, en tant que ús d'aquest en el present.

Aquesta construcció simbòlica de la identitat (Ramis, 2002; 6) podria manifestar-se a Sa Sargantana a través del conjunt de semblances i pertinença a la societat mallorquina, per tal de marcar una “alteritat” fora d'aquest col·lectiu, a Barcelona, i així exaltar la identitat pròpia en contraposició a “l'altre” (Graham i Howard, 2008; 5). Tanmateix, aquest sentiment d'identitat i de configurar amb ella un grup social no pot desprendre's de la comunitat imaginada (Anderson, 1993) que s'hi amaga al darrere, de la qual emana *un compañerismo profundo, horitzontal* (1993; 25) i *a la qual es remet la tradició* (Martí, 2017; 154) *como restos de un pasado inmemorial* (Balibar, 1991; 45).

L'ús que d'aquest passat inmemorial de Balibar es fa en el present és una referència al folklore, la cultura popular i la tradició, concepte que Hobsbawm desglossa entre “tradicions genuïnes”, que reinterpreten i retornen a les antigues formes de vida; i “tradicions inventades”, que reutilitzen elements antics per posar-los en pràctica en el present (Briones, 1994; 102). Es tracta d'una diferenciació similar a la dicotomia entre folklore, entès des de l'anterior definició de Ramis, i el folklorisme, que és *l'ús conscient de determinats elements culturals portadors d'una certa tradició fora del context (espai, temps, funció) que li és propi* (Roviró i Alemany, 1992; 75) i, per tant, *la nostra tradició popular convertida en spectacle* (Ramis, 2017; 10).

Si bé la característica de la història i el passat són elements destacats en els conceptes de patrimoni (Prats, 2000; 119) i tradició (Moncusí, 2005; 242), cal tenir en compte que aquests no són marcats per murs inamovibles, sinó que responen a la flexibilitat inherent al dinamisme de la societat. Precisament, és la interpretació del passat des del present la que decideix què és, i què no, digne de ser recordat i conservat. Del passat se'n fa, al cap i a la fi, un ús carregat d'ideologia (Appadurai, 1981; 202), de tal manera que és el mateix present el qui defineix les regles per construir-lo i interpretar-lo (Briones, 1994; 101). És inevitable, tanmateix, que dins aquest ús del passat no s'hi faci present el sentiment de nostàlgia, producte del desplaçament territorial, entenent-

lo també com una manera a través de la qual es recorda, oblida i reinterpreta el propi passat (Angé i Berliner, 2015; 4).

De fet, l'objecte principal d'aquesta investigació són les relacions socials al voltant d'un ball de bot desplaçat a Barcelona, i les qüestions d'identitat i passat són accentuades per aquesta mudança. Més enllà de la identitat mallorquina i balear, existeixen llaços històrics (Camacho, 2015; 162) amb Catalunya que poden influenciar el desenvolupament del ball de bot a Barcelona; tot i que les relacions històriques també poden propiciar un procés de *fetichización, espectacularización y mercantilización del patrimonio* (Santamarina Campos i Del Mármol, 2020; 163), fet que el desplaçament d'un element tan propi com és el ball de bot el faci caure en una desterritorialització (2020; 64).

Enfront això, la manera en què Sa Sargantana s'ha organitzat per tal de defensar aquest sentiment d'identitat i comunitat ha estat a través de l'associacionisme cultural, en tant que *un espai d'articulació, de cohesió i de continuïtat de la tradició cultural* (Samon, 2019; 28). S'entén el concepte, aleshores, com la manera d'establir relacions socials "des de baix"; és a dir, fora del marc de les institucions i des de l'organització del mateix poble (Mata, 2015; 106) per tal de defensar i difondre la cultura popular, i activar-ne també la salvaguarda d'un patrimoni i una història local (Hachuel, 2012; 39).

En definitiva, al llarg de la investigació s'entén la identitat des de les comunitats imaginades d'Anderson (1993), però també des de la importància que la tradició (Briones, 1994; Moncusí, 2005; Ramis, 2002; Ramis, 2017) hi pren en la seva configuració i, per descomptat, des de la celebració de la diferència de l'alteritat (Graham i Howard, 2008; 5). L'element simbòlic que és aquesta identitat es presenta també a través del debat entre folklore i folklorisme, i com aquests conceptes serveixen per establir una relació amb el passat, sigui de manera genuïna, o sigui a través de la recuperació de la tradició a partir de l'espectacle.

Finalment, a l'associacionisme cultural se l'entén com un espai de sociabilitat fora de les institucions, constituït pel mateix poble que lluita i s'organitza per la defensa i divulgació de la seva tradició i cultura popular. L'associacionisme cultural de Sa Sargantana podria funcionar, aleshores, com l'espai simbòlic on es cohesionen les

qüestions d'identitat, tradició i folklore, cultura popular, patrimoni immaterial i ús del passat per tal de celebrar-los, defensar-los i reivindicar-los enfront del risc de desterritorialització, mercantilització i globalització (Santamarina Campos i Del Màrmol, 2020) que ha sofert el ball de bot a Mallorca, i que podria sofrir també a Barcelona.

4. DE MALLORCA A BARCELONA: EL MÓN RURAL CONTRA EL MÓN COSMOPOLITA

Al començament de les meves entrevistes, quan demanava a les informants per què van decidir venir a Barcelona a estudiar, em trobava sempre amb respostes molt semblants: *era prioritat venir a Barcelona, però si fallava aquesta opció, l'altra prioritat era sortir de Mallorca*, diu en Tomeu. En Pau conta que *em sentia tancat a Mallorca [...]. Al final, intuïa que a Barcelona em sentiria millor amb jo mateix, com a persona, i podria obrir-me més al món*. Tanmateix, l'elecció de Barcelona no era arbitrària, sinó que *la llengua, la cultura... hi fa molt. I que aquí hi ha mar, i a Madrid no hi ha mar*, afirma en Jordi, melancòlic d'un poble de mar a la Serra de Tramuntana, amb unes paraules que recorden als lligams històrics (Camacho, 2015; 162) que uneixen als Països Catalans, i que situen la proximitat cultural i lingüística com a característiques favorables per a aquest desplaçament.

Venir a Barcelona es presenta com un alliberament: aconseguir sortir d'una Mallorca tancada, rural, tradicional i conservadora, per trobar-se a una gran ciutat cosmopolita, símbol de la modernitat i l'extraversió. No vulgui donar-se la imatge, amb això, que les mallorquines que participen a Sa Sargantana reneguen de les seves arrels i de la seva terra, sinó del tipus de societat estàtica i envellida que s'hi ha configurat. No vulgui dir-se tampoc que pretenguin una transformació dràstica i radical de la societat mallorquina, sinó la possibilitat de deslliurar-se de tot allò que en consideren negatiu, per reconciliar-se amb Mallorca, la seva cultura i la seva gent des d'aquest alleugeriment que els és sortir de l'illa.

4.1. La identitat a Sa Sargantana

N'Isa, com moltes altres¹¹, no havia ballat mai ball de bot abans d'arribar a Barcelona. Afirmar que quan era a Mallorca ni tan sols s'hi havia sentit atreta pel ball. Resulta interessant la seva resposta quan li deman per què, aleshores, decideix capbussar-se en aquest món un cop a Barcelona: *a Mallorca, era una cosa que sempre donava per suposada que estaria allà i no em cridava l'atenció. En canvi, a Barcelona sents una xeremia i et sents com si fossis a casa*, diu. En les seves paraules s'hi veu una nostàlgia etimològicament grega, que conjuga el *nostos*, el retorn a la llar, amb l'*algos*, el dolor (Pickering i Keightley, 2006; 921), convertint-se així en l'exemple viu que la música, a través de les xeremies, activa la memòria i el record del passat (2006; 935) així com del territori i de la comunitat mallorquina amb la qual una s'identifica.

A Barcelona, sempre ets "el mallorquí", i quan vas a casa, ets "el catalanet", diu Joan Lluís, fent incís en aquesta alteritat que et fa sentir que no acabes de pertànyer a cap dels dos llocs. Ell tampoc no ballava ball de bot abans d'arribar a Sa Sargantana; de fet, m'explica que va arribar a sentir rebuig per tot allò mallorquí durant els seus darrers anys a l'illa. Tanmateix, un cop a Barcelona, immers involuntàriament en aquesta alteritat que li marca la societat d'acollida, "el mallorquí", "el qui no és d'aquí", i despullat de la identitat pròpia amb la categorització de "catalanet", cerca de nou retornar a casa, a la societat d'origen, llegint les rondalles de n'Alcover¹² i aprenent ball de bot.

A través del ball de bot troben a Sa Sargantana n'Isa i en Joan Lluís, com totes les altres mallorquines que acuden a l'associació, un pont entre la Mallorca tradicional i la Barcelona cosmopolita. Sa Sargantana s'erigeix en un lloc nostàlgic on donar continuïtat a la identitat pròpia enfront de la por de la seva pèrdua (Angé i Berliner, 2015; 5), però també un espai on celebrar l'experiència comuna que és la identitat alteritzada a Barcelona, conformant-la a partir dels elements que comparteixen: una

---

¹¹ Del 61% de mallorquines que hi acuden, segons les respostes obtingudes de l'enquesta, el 44% no ballava ball de bot abans.

¹² Eclesiàstic, lingüista, folklorista i publicista manacorí, autor de l'*Aplec de rondalles mallorquines d'en Jordi des Racó*.

mateixa herència, una mateixa tradició, i una mateixa manera de parlar¹³ que s'acaben definint en un mateix sentiment de comunitat, entès en el companyonia i la germanor (Anderson, 1993; 25) que es manifesta en l'associació. Sa Sargantana és la representant a Barcelona de la comunitat *imaginada i limitada* que és la comunitat mallorquina, en tant que col·lectivitat molt més gran on no ens arribarem a conèixer tots ni ens imaginarem en termes d'humanitat (Anderson, 1993; 23-25), però que ens defineix, ens crea un “nosaltres” mallorquines i ens contraposa a “l'altre” (Graham i Howard, 2008; 5), català, en aquest cas.

5. ALEGRIA, FAMÍLIA I HISTÒRIA: APRENDRE EL BALL DE BOT

5.1. Els límits de la tradició

L'etnografia aquí present parteix de la diferenciació que Hobsbawm fa entre les “tradicions genuïnes” i les “tradicions inventades” (Briones, 1994; 102), i el paral·lelisme d'aquestes amb el folklore i el folklorisme de Roviró i Alemany (1992; 75). Això és, proposar l'existència d'una tradició genuïna, el ball de bot, inclòs en el folklore com aquest element simbòlic que forma part de la cultura popular i en defineix la identitat (Ramis, 2017; 19); i una tradició inventada, en tant que la nova forma espectacularitzada que pren el ball de bot durant i posteriorment a la dictadura franquista (Dankeworth, 2013; 35), la qual perdura i es viu avui en dia a Mallorca, i que és titllada d'haver convertit la tradició en espectacle i de formar part del nou folklorisme (Ramis, 2017; 10).

Gràcies als *Coros y Danzas* es popularitzaren les mostres de ball de bot amb punts marcats i balls coreografiats per les diferents agrupacions. Els qui han après ball de bot a Mallorca, com són els casos d'en Cristòfol, en Pau o en Jordi, han pogut apreciar com a les classes de Mallorca encara s'hi persegueix l'espectacle a través del posicionament dels braços, per exemple, o el perfeccionament constant dels balls i punts ja marcats. En Pau fa incís en la lentitud d'aquest aprenentatge precisament per aquesta insistència en la perfecció que després es materialitzava a les mostres. Això

---

¹³ El mallorquí. Segons l'Enciclopèdia Catalana, una *modalitat del català parlat a Mallorca, subdialecte del català insular o balear*.

contrasta amb la manera d'ensenyar que es té a Sa Sargantana. Quan, cap al gener, hi varen acudir noves sòcies com en Vicent, que no havien ballat mai abans, en Cristòfol li dedicà una classe particular per instruir-lo amb les passes més senzilles i no endarrerir l'aprenentatge de les que havien començat a l'octubre. Després, en Vicent s'incorporà a les classes de fandangos que estava impartint en Macià en aquell moment i continuà el seu aprenentatge a còpia d'assistir al taller d'iniciació i copiar els moviments de les qui ballaven al seu devora: una manera ràpida d'ensenyar que consisteix a substituir la perfecció de l'espectacle per l'oci i la diversió, fet que fa que el taller s'assembli més a la preparació d'una ballada que a una classe de ball de bot de Mallorca.

En el taller s'hi aprecia la senzillesa que fou característica d'aquesta dansa popular (Oliver-Majoral, 1982; 23) reduint, especialment a partir del nivell intermedi, la distància entre les relacions de poder que implica la dicotomia professora-alumna. El fet que no sigui una classe formal afavoreix que tothom pugui fer les seves propostes. Aquest aire informal es va accentuant amb el pas de les hores fins a arribar al moment on, quan la música sona, s'és lliure de començar a ballar i esperar que s'hi uneixin. Això ocorre independentment de qui sigui la professora en aquell moment, puix que en un nivell intermedi on en Macià i n'Antònia Maria prenen el rol de professores, pot ser en Joan Lluís qui comani una jota; o independentment del rol professora-alumna, quan, avançat el vespre, n'Aina —alumna— decideix comanar una jota, i s'uneixen lliurement al rotllo totes aquelles que vulguin ballar.

Aquesta predominança del ball popular es tradueix també en allò que s'ensenyava a ballar, serveixi'n d'exemple una classe conduïda per n'Antònia Maria dedicada a aprendre com entrar i sortir d'una bullanguera¹⁴ —ball amb el qual es donen per acabades les ballades populars—, i fins i tot preparar alguns punts per si es decideix alguna vegada participar en aquest ball en una plaça. Al cap i a la fi, com diu en Macià, *el ball de bot és un element imprescindible d'una festa a Mallorca, [...] la gràcia és que tothom hi participi*, més que el fet que sigui un espectacle on es diferenciï al públic de les balladores. Aquest fenomen resulta interessant perquè, d'una banda, celebra la participació de la gent de la qual es desprèn la identitat col·lectiva del grup (Martí,

---

¹⁴ Jota de llarga durada. La gent es col·loca en rotllo i acompanya el ritme amb mamballetes. Al centre surt una parella, tradicionalment formada per una dona que comana i un home que segueix. Durant el ball es prenen les parelles, de manera que sempre n'hi hagi una, dona-home segons la tradició, al centre.

2017; 150-152); i de l'altra, s'aprecia un retorn a aquell ball de bot popular, aproximant-se al discurs romàntic i folklòric en detriment del folklorisme en què s'havia convertit.

Tanmateix, dins d'aquest repudi a la *performance* (Martí, 2017; 161), dins d'aquest intent de restituir la característica *popular* al ball de bot des de Sa Sargantana, apareix també un intent de jugar amb els límits de la tradició per veure quins ingredients del ball poden ser modificats sense alterar-ne la seva essència. Tenint en compte que les relacions de gènere dins del ball de bot —especialment d'ençà la dictadura— han estat sempre molt marcades, sobretot quan es balla en parelles on la dona comana i l'home la segueix, es proposen aquests rols com objecte del joc en els límits de la tradició.

El primer gir en aquestes relacions apareix quan parelles del mateix gènere, sobretot masculines, comencen a participar en les bullangueres i s'enfronten a la definició d'home efeminat i poc mascle que es tenia d'aquell que participava en el ball de bot durant l'època dels *Coros y Danzas* (Dankeworth, 2014; 2-3).

Sa Sargantana decideix jugar a transformar les relacions de gènere de manera que siguin més inclusives, però que segueixin podent-se dur a terme dins allò que coneixem com ball de bot. En detriment dels rols dona-home i les diferents capacitats de control que tenen aquests dins el ball en parella, es refereixen a “leaders” i “followers”, és a dir, líders i seguidors, a l'hora de fer referència a qui comana i a qui segueix. D'aquesta manera, els gèneres queden diluïts i es dona prevalença a la manera en què actua la persona dins del ball. És una manera de no esbiaixar els coneixements que es transmeten sobre ball de bot i que hom pugui saber comanar i ser comanat independentment del seu gènere. La idea rere tot aquest fenomen és que el ball de bot sigui viu i celebrat, i que tothom en pugui formar part participativa de la festa malgrat que la tradició, en origen, ho hagi negat (Martí, 2017; 157).

5.2. Pensau que antigament...

Hom que cerca fer una definició de tradició, esmenta inevitablement la importància que el passat té en ella (Briones, 1994; Moncusí, 2005; Ramis, 2002; Ramis, 2017); un passat que és interpretat des del present i, per tant, és des d'aquest des d'on se li dona valor (Briones, 1994; 101). A Sa Sargantana això ocorre a partir de rebutjar la *performance* introduïda per la Sección Femenina en el ball de bot, que es manifesta en

el folklorisme viscut actualment a Mallorca i, en el seu lloc, retornar a un passat anterior, al romanticisme folklòric d'aquell ball pagès, popular i de plaça que omplia els llibres de l'Arxiduc Lluís Salvador. Ho fan a través d'aquest *pensau que antigament...* que repeteix en Tomeu quan fa les seves classes de mateixes; un *antigament* nostàlgic, que va més enllà de la dictadura, recordant una identitat que es transmetia a través del ball de bot generació rere generació, quan no hi havia coreografies pactades, *bien parados*¹⁵, ni grans moviments de braços per donar-li espectacularitat al ball (Dankeworth, 2013; 39). És un *pensau que antigament ballaven les mateixes en sortir de fer feina i estaven cansats* mitjançant al qual retorna inconscientment a un *passat idealitzat que s'intenta recuperar i revitalitzar* (Ramis, 2002; 13), mentre en deixen de banda un altre que no es correspon amb allò que volen transmetre en el taller.

Tot i que des de Sa Sargantana es pugui considerar el ball de bot com a patrimoni de Mallorca, aquest concepte és entès com quelcom que es configura a partir de la participació de la gent (Martí, 2017; 150). En un debat on conflueixen les qüestions de tradició i patrimoni, el segon concepte s'associa a un ball de bot coreografiat i immòbil, associat a la mercantilització d'un passat que evoca una mostra protagonitzada per balladores amb vestits tradicionals. *Si es fan mostres, s'haurien de fer vestits amb camisetes i texans*, afirma en Joan Lluís. El que es pretén fer a Sa Sargantana no és tant la defensa d'aquest ús polític del patrimoni (Santamarina Campos, 2011; 1), sinó la preservació de l'essència de la tradició (Anico i Peralta, 2009; 5) en tant que element viu, dinàmic i canviant en funció dels canvis que es produeixen en la societat on emergeix.

6. FER GERMANOR

Tot i ser el ball de bot la principal activitat oferta per Sa Sargantana avui dia, no podem oblidar que aquesta és una associació cultural nascuda de les inquietuds envers l'entorn cultural, polític i social de les Illes Balears del moment. El caràcter activista i reivindicatiu d'una associació que mitjançant conferències, debats i xerrades es convertia en una escola de democràcia (Mata, 2015; 107) sobre el context de les Illes

---

¹⁵ La dona inclina la seva esquena cap enrere per donar una imatge d'elegància al final del ball (Dankeworth, 2013; 39).

ha caigut en desús en benefici d'una que viu l'experiència de la identitat mallorquina a través del ball de bot. Tanmateix, Sa Sargantana no ha perdut la voluntat de difondre la realitat sociopolítica de les Illes Balears, sinó que l'ha transformada de manera que pugui dur-se a terme a través d'activitats més lúdiques. Així ho fa els divendres amb el taller de ball de bot, a través de les converses que es produeixen mentre no es balla, les explicacions històriques que es fan abans d'ensenyar, per exemple, mateixes o jotes de llevat, o per mitjà dels ja habituals sopars d'hamburguesa que es celebren després de la darrera classe.

Per als qui hi queden habitualment ja no és possible concebre un divendres a Sa Sargantana sense una posterior hamburguesa acompanyada d'una conversa que s'allarga fins més enllà de mitjanit. De fet, quasi al final de la meua entrevista amb en Pau, fórem interromputs per en Macià demanant-nos si quedaríem després a sopar: una pregunta que volia saber si ens inclouríem aquell vespre en els debats que sorgissin i prendríem forma en aquesta participació associativa (Samon, 2019; 29) que requereix Sa Sargantana.

Qüestions com l'actualitat política internacional, estatal i local, debats sobre drogues, treball sexual, capitalisme, llibertat sexual, llibertat d'expressió... són recurrents en aquests sopars, on s'ajunten quasi sempre les mateixes comensals, totes mallorquines, que es deixen emportar pels diferents temes a debatre que es van posant sobre la taula. Hi ha una temàtica, però, que preval sempre per sobre les altres: Mallorca. És cabdal conèixer i analitzar els diferents moviments polítics de l'illa, compartir com es veu a la societat mallorquina, i criticar la ideologia conservadora que encara es conrea entre la població —sobretot entre els majors—, aquella de la qual fugien quan arribaren a Barcelona; però també ho és compartir anècdotes del poble, recordar esdeveniments destacats, o conversar sobre les persones més reconegudes de l'illa. Tot té un to humorístic i irònic: és una reunió d'amigues mallorquines a les quals uneix la nostàlgia d'un mateix passat individual i col·lectiu (Pickering i Keightley, 2006; 922), i el sentiment d'identitat i comunitat que pren forma en les mateixes preocupacions i inquietuds compartides en l'espai de sociabilitat (Mata, 2015; 108) que constitueix l'associació.

En aquest espai, la llengua és també una qüestió remarcable. Arribades a Barcelona, algunes varien la manera en què parlen per adoptar un accent més semblant al català

estàndard i poder-se fer entendre més fàcilment. En Tomeu conta com aquesta fou un costum que prengué els primers mesos de viure a Barcelona, però que aviat s'adonà que així *no era jo del tot*, tot i que reconeix que encara hi ha paraules que ha de canviar perquè l'entenguin; en Jordi explica que *posar una “o” al final dels verbs els ajuda molt* [als catalans]; mentre que en Macià critica aquell *“oh! Què ets de Ses Illes?”* que exclama tot català quan el sent parlar. Enfront d'un dialecte balear al qual consideren, com diu na Francina, part indiscutible de la seva identitat —tot i que sotmès a l'alterització a Barcelona—, les sòcies troben a Sa Sargantana un espai segur on xerrar sobre la Mallorca del present i del passat, compartir experiències pròpies, conversar i debatre sobre les diferents qüestions que els preocupen amb discursos plens de paraules i dites mallorquines, verbs en primera persona acabats sense “o” i sense que ningú exclami un “Ses Illes!” tan aviat com acabin de parlar.

En consonància amb aquest associacionisme cultural que demostra el taller de ball de bot i que continua amb els sopars d'hamburguesa, Sa Sargantana va proposar enguany un taller de panades¹⁶ celebrat el darrer divendres abans de les vacances de Pasqua. Fou aquest un horabaixa que s'allargà fins passada la mitjanit, i on, tot i endarrerir-se el començament del taller i les dificultats que suposà el forn, s'aconseguí l'objectiu principal de la seva proposta: *fer germanor*, ajuntar les sòcies per compartir un moment tan especial com és la preparació de les panades, i improvisar amb elles una petita ballada acompanyada del flabiol i el tamborí d'en Macià i les castanyetes de n'Antònia Maria. Més enllà, però, el taller de panades és una altra manera d'“apropar la cultura mallorquina a la població de Catalunya”, tal com afirma la mateixa associació, i donar a conèixer la realitat de les Illes a través de converses informals i espontànies amb les assistents provinents de diferents llocs dels Països Catalans, la qual cosa permet una difusió del context social, polític i cultural de la comunitat molt més amena que en una conferència o un debat. El que es proposa en aquests tallers, siguin les puntuals panades de Pasqua o les habituals classes de ball de bot, és una defensa de la tradició cultural (Samon, 2019; 28) i del passat que aquesta implica (Hachuel, 2012; 39), i una

---

¹⁶ Segons el Diccionari Català-Valencià-Balear: *pastes que es fan i mengen generalment per la Setmana Santa i per Pasqua florida. [...] A Mallorca hi ha panades de carn, de peix i de verdura, i tenen forma de capsos cilíndriques no gaire altes, amb tapadora de la mateixa pasta.*

manera de donar a conèixer i de practicar col·lectivament aquesta tradició i la cultura popular del territori balear, o més concretament, mallorquí.

7. CONCLUSIONS

Un cop finalitzada la investigació, es pot afirmar que si bé les reunions dels divendres a la Casa de Menorca giren principalment al voltant del ball de bot, aquest es configura com el primer motor al voltant del qual emergeixen les qüestions d'identitat, tradició i folklore, i que mobilitza les relacions socials que són objecte d'aquesta etnografia.

En un primer moment, l'arribada a Barcelona s'acostuma a dibuixar des de la necessitat de sortir del que la majoria considera una societat conservadora, si bé l'elecció d'aquesta ciutat no és arbitrària, sinó que recau en els vincles històrics i lingüístics que uneixen els territoris. Tanmateix, un cop fora de l'illa s'enfronten a l'alteritat que en Joan Lluís mostra en la dicotomia entre “mallorquí” i “catalanet” en la qual es veuen immersos, i que és reforçada per aquella exclamació de “Ses Illes!” que critica en Macià. Enfront això, cerquen un espai on abraçar, compartir i brufar l'experiència d'aquesta identitat alteritzada; un espai que des de la modernitat barcelonesa els reconciliï amb el món rural mallorquí i els permeti, des de la llunyania, i en paraules de n'Isa, *sentir-se com a casa*.

Tenint en compte que moltes de les sòcies no ballaven ball de bot a Mallorca, ressona encara més aquesta idea que el ball de bot es configura des de la nostàlgia com el canal a través del qual crear una comunitat i donar continuïtat a la pròpia identitat (May, 2017; 6) fora de l'illa. Mentre que a Mallorca encara s'hi fa un ball de bot fortament influenciat pels *Coros y Danzas*, la nostàlgia que es manifesta a Sa Sargantana remet a un passat comú anterior a aquell procés de patrimonialització i folklorisme, celebrant el ball de bot que es ballava *antigament*, retornant a unes tradicions de folklore que fugen de la *performance* (Dankeworth, 2013; 36) per atorgar-les de nou aquell adjectiu de “popular”. Tot i això, són defensores d'unes tradicions dinàmiques en les quals s'ha de permetre el joc i el canvi, abraçant el passat de la mateixa manera que el present (Anico i Peralta, 2009; 5). Ho fan canviant la manera de referir-se als rols dins el ball, substituint-los per “leaders” i “followers” per demostrar, des del present, la disconformitat amb l'aspecte masculista i homofòbic d'un ball de bot anterior, en un clar exemple de com el retorn al folklore i la tradició genuïna no perjudica un ball de

bot que és practicat com una tradició viva (Ramis, 2017; 9) en la qual es manifesta la societat i els canvis que en ella s'hi pronuncien. De fet, tot i que aquí s'ha mostrat l'associació fent especial incís en la identitat i la tradició, serien interessants altres investigacions on s'aprofundís més en aquestes relacions de gènere.

Això no obstant, aquesta és una experiència caduca: ningú no s'imagina envellint a Barcelona. De la mateixa manera que les integrants d'aquell primer grup que originaren Sa Sargantana retornaren a les Illes, ho feren també aquelles que les seguiren, i ho faran més endavant totes les qui en aquesta investigació han estat esmentades com a part de Sa Sargantana. L'associació no té un programa polític ni pretén canviar la realitat mallorquina. Elles la defineixen com una experiència a Barcelona, un espai de sociabilitat, cultural i d'oci per a aquelles mallorquines nostàlgiques de la seva terra que troben una comunitat amb la qual exaltar la seva identitat a través de la celebració del ball de bot; un espai que coneix i reconeix el seu passat, i que aposta per la cultura popular i les tradicions, però que alhora és conscient dels canvis que en ella s'hi han d'incloure per mantenir-les vives i dinàmiques (Ramis, 2017; 9). Sa Sargantana és un espai segur: un lloc on trobar-se amb altres amigues mallorquines per compartir experiències mallorquines, sigui el ball de bot, siguin les panades, siguin els sopars i les converses que s'hi tenen. Enmig de l'alteritat que els hi és ser "mallorquines" a Barcelona, Sa Sargantana brinda la possibilitat d'invertir aquest rol, donant la benvinguda a mallorquines i no-mallorquines en un espai on es pretén difondre la realitat sociocultural de les Illes Balears, i on el taller de ball de bot funciona com l'element lúdic principal per aquest propòsit. Tenint en compte que aquesta investigació només recull l'activitat de Sa Sargantana, podria ser beneficiosa també una investigació major que inclogués les altres associacions de ball de bot de Barcelona per fer-ne una comparativa antropològica entre si.

Vaig arribar al camp demanant-me si el ball de bot funciona a Barcelona com una eina de cohesió social per aquelles mallorquines que venen a la ciutat i que troben a faltar un espai on representar i exaltar la seva identitat mallorquina. Un cop arribat el final d'aquesta investigació, i amb tot el que aquí s'hi ha exposat, és possible afirmar que, efectivament, el ball de bot a Barcelona és una eina de cohesió social per a les mallorquines a Barcelona, tot i que no és l'única que exerceix aquest paper. El ball de bot és, fora de l'illa, tal com diu en Joan Lluís, *la manera particular i identitària que*

tenim els mallorquins i mallorquines d'expressar la nostra idiosincràsia en un món descomunal. És per això que, per Sa Sargantana, no és aquest un taller qualsevol ni es fan classes com en una acadèmia de ball, sinó que reconeixen els vincles que els connecten amb el passat, amb la identitat i amb la cultura popular que el ball de bot representa. Tot i que hi acut gent que no és de les Illes, la majoria de les sòcies sí que ho són, i cerquen en l'activitat dels divendres gent amb qui compartir aquesta experiència que és, per les mallorquines, viure a una ciutat descomunal com Barcelona.

BIBLIOGRAFIA

- Alcover, A. M. (1913). Dietari de l'eixida d'enguany a França i a altres nacions. *La Aurora*, 347, (pp. 1-551).
https://alcover.iec.cat/documents/Dietaris/16Aurora1913_tot.pdf
- Anderson, B. (1993). Introducció. A *Comunidades imaginadas: reflexiones sobre el origen y la difusión del nacionalismo* (pp. 17–25). FCE.
https://www.academia.edu/33309944/Comunidades_Imaginadas_B_Anderson_1_?from=cover_page
- Angé, O.; Berliner, D. (2015). Introducción: Anthropology of Nostalgia - Anthropology as Nostalgia. A *Anthropology and Nostalgia* (pp. 1-15).
<https://books.google.es/books?hl=es&lr=&id=YCQfAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PR3&dq=nostalgia+anthropology&ots=Ugk4jTBYTN&sig=KtD2yFgG6Zst1Pfle6XeSu8Udd8#v=onepage&q&f=true>
- Anico, M.; Peralta, E. (2009). Introduction. A *Heritage and Identity* (pp. 1-11).
- Appadurai, A. (1981). The Past as a Scarce Resource. *Man*, 16(2), 201–219.
<https://doi.org/10.2307/2801395>
- Artigues Bonet, T.; Oliver Oliver, B. (1981). Del ball de bot al ball d'aferrat. *Revista Maina*, 59–60.
<https://www.raco.cat/index.php/Maina/article/download/104703/148422>
- Balibar, E. (1991). La forma de la nación: historia e ideología. A E. Balibar; I. Wallerstein (Eds.), *Raza, nación y clase* (pp. 135–167). IEPALA.
<https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/59812076/balibar-etienne-wallerstein-immanuel-raza-nacion-y-clase20190620-75429-jibjvh-with-cover-page-v2.pdf?Expires=1638871609&Signature=DvI4VkjJWCMKJyZJ5BU5YX~xdKRFLvv5P9jXTWLubltoU6-rkR3wkzXP2yYJFVCq8An453pXNrt809>
- Bibiloni i Riera, A. (2010). Els balls populars a Mallorca: una evolució insòlita a la Mediterrània. *Caramella. Revista de Música i Cultura Popular*, 22(1), 84–87.
https://encore.uib.es/iii/encore/record/C__Rb1927204__SFolk dancing -- Spain -- Majorca__Orightresult__X3?lang=cat&suite=pearl

- Bortolotto, C. (2014). La problemática del patrimonio cultural inmaterial. *Culturas. Revista de Gestión Cultural*, 1(1). <https://doi.org/10.4995/cs.2014.3162>
- Bover i Nicolau, S. (2008). Sa Sargantana: dotze anys de feina. *Caramella: Revista de Música i Cultura Popular*, 19, 92–95. http://www.revistacaramella.cat/wp-content/uploads/2018/02/c19_bover.pdf
- Briones, C. (1994). “Con la tradición de todas las generaciones pasadas gravitando sobre lamente de los vivos”: usos del pasado e invención de la tradición. *RUNA, Archivo Para Las Ciencias Del Hombre*, 21(1), 99–129. <https://doi.org/10.34096/runa.v21i1.1395>
- Buckland, T. J. (2007). Dance, History and Ethnography: frameworks, sources, and identities of past and present. A *Dancing from past to present: nation, culture, identities* (pp. 3–24). https://books.google.es/books?hl=ca&lr=&id=vTOPu_YbaO4C&oi=fnd&pg=PR5&ots=1F-QIPXfTu&sig=kAJLWjLS2vEU0SLBps7BkE5M1WA&redir_esc=y#v=onepage&q&f=true
- Camacho, I. L. (2015). Bailando la diferencia: identidades culturales y música salsa en Barcelona. *Perifèrica: Revista de Recerca i Formació En Antropologia*, 20(2), 161–177. <https://raco.cat/index.php/Periferia/article/view/vol20-n2-llano/392750>
- Dankworth, L. (2013). Embodying Mallorquiness through Performativity and Narration of Mallorquin Dance. *Journal of Tourism Consumption and Practice*, 5(1). <https://pearl.plymouth.ac.uk/handle/10026.1/11711>
- Dankworth, L. (2014). Narrative and aesthetic representations of gender in mallorquin dance. *28th Symposium ICTM Study Group on Ethnochoreology*, 1–6. https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/39587887/Dankworth_narr_short1.pdf?1446389366=&response-content-disposition=inline%3B+filename%3DNarrative_and_Aesthetic_Representations.pdf&Expires=1636835034&Signature=F8cT0sUEBP0hyeCzzT6iD9jkPnm5fQ1o1V0VJBM7tZQMcl
- Dankworth, L.; David, A. R. (2014). Introduction: global perspectives in ethnographic fieldwork, theory, and the representation of traditional dance. A *Dance ethnography and global perspectives: identity, embodiment, and culture* (pp. 1–13).
- Domenge, J. (2011). La jota al Llevant de Mallorca: el cas de Sant Llorenç des Cardassar. *Caramella: revista de música i cultura popular*, 24, 14–17. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=7123689>

- Graham, B.; Howard, P. (2008). Introduction: heritage and identity. A *The Ashgate research companion to Heritage and Identity* (pp. 1–15).
- Hachuel, E. (2012). *Història local, patrimoni i associacionisme a Catalunya* (18).
<https://www.raco.cat/index.php/TreballsArqueologia/article/download/270283/357873>
- Hall, S. (1996). Introduction: who needs “identity”? A *Questions of cultural identity: SAGE publications* (pp. 1–18).
<https://books.google.es/books?hl=es&lr=&id=IKiHAwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PP1&dq=Introduction:+Who+needs+identity%3F&ots=V6juM6zznP&sig=0VF8FHT2QqozhznWTjengIsyksc#v=onepage&q&f=true>
- Jordà, J.P.; Colom, J.; Mayol, G. (2016). *Somnis compartits: la identitat mallorquina a debat*. ISBN: 9788416163748
- Llei 18/2019, de 8 d’abril, de salvaguarda del patrimoni cultural immaterial de les Illes Balears. (2019). A *BOIB* (Vol. 74, Issue 48, pp. 14727–14742).
<http://www.caib.es/eboibfront/pdf/ca/2019/48/1031687>
- Martí, J. (2017). Patrimoni immaterial: l’esmunyedissa lleugeresa d’una idea. *El Patrimoni Immaterial Entre La Revisió i La Descoberta, Jornades d’Estudis Històrics Locals 34^a*, 149–166.
<https://digital.csic.es/bitstream/10261/173274/1/JMarti-2017-PatrimonioImmaterial.pdf>
- Mata, R. (2015). Notes sobre l’associacionisme cultural a la Catalunya contemporània. *Del Penedès*, 103–109.
<https://www.raco.cat/index.php/DelPenedes/article/download/311071/401759>
- May, V. (2017). Belonging from afar: Nostalgia, time and memory. *Sociological Review*, 65(2), 401–415. <https://doi.org/10.1111/1467-954X.12402>
- Moncusí, A. (2005). El patrimonio etnológico. A *La memoria construida: patrimonio cultural y modernidad* (pp. 225–260).
- Oliver-Majoral, B. (1982). *Musica popular a mallorca*. 21–24.
<https://www.raco.cat/index.php/Maina/article/download/104454/148463>
- Pickering, M., & Keightley, E. (2006). The modalities of nostalgia. *Current Sociology*, 54(6), 919–941. <https://doi.org/10.1177/0011392106068458>
- Prats, L. (2000). El concepto de patrimonio cultural. *Cuadernos de Antropología Social*, 11, 115–135.
- Ramis, A. (2002). *El folklore i l’etnografia a les Balears (segles XIX i XX)*. ISBN: 8495694395
- Ramis, A. (2017). *Cultura popular i nacionalisme*. ISBN: 9788417153083

- Reynés, M. A. (2018). *Estudi històric i valors patrimonials d'un ball tradicional: les mateixes*. https://dspace.uib.es/xmlui/bitstream/handle/11201/148796/tfm_2017-18_MPAT_mra614_2080.pdf?sequence=1
- Roviró i Alemany, I. (1992). Aproximació a l'estudi de la comunicació folklòrica. *Ausa*, 71–104.
https://cercabib.ub.edu/discovery/fulldisplay?docid=alma991012555655606708&context=L&vid=34CSUC_UB:VU1&lang=ca&search_scope=MyInst_and_CI&adaptor=Local%20Search%20Engine&tab=Everything&query=any,contains,folklore&facet=tlevel,include,online_resources&offset=30
- Samon, N. R. (2019). La participació en l'associacionisme cultural popular. *Canemàs: Revista de Pensament Associatiu*, 18, 28–50.
<https://www.raco.cat/index.php/canemas/article/download/381362/474466>
- Santamarina Campos, B. (2011). *Desvistiendo lo inmaterial: viejos ropajes para tiempos ávidos: la(s) disputa(s) por la definición del patrimonio*. 1–14.
- Santamarina-Campos, B.; del Marmol, C. (2020). “ Para Algo Que Era Nuestro ... Ahora Es De Toda La Humanidad ”: El Patrimonio Mundial Como Expresión De Conflictos. *Chungara Revista de Antropología Chilena*, 52(1), 161–173.
https://www.academia.edu/42339885/_Para_algo_que_era_nuestro_ahora_es_de_toda_la_humanidad_El_Patrimonio_Mundial_como_expresion_de_conflictos
- Televisió de les Illes Balears. (2016). *El ball de bot [Aire]*.
<https://ib3.org/aire?pl=1&cont=25b63b66-67e2-4042-9bfb-5d604502e80a>